

A HUN—MAGYAR HAGYOMÁNY ALAKULÁSA ÉS A TATÁRJÁRÁS*

„Az írás, a scriptura... hozzáfogott egy új történeti tudat kialakításához: írott kútfők, nemzeti emlékezések és mondai hagyományok adalékainak összeszerkesztésével. E különböző rendű adalékok először a gestairó tudatában kerültek egymással érintkezésbe s váltak egyazon történet-concepció s egyazon szerkezet elemeivé.”¹ Horváth János szép sorait immár klasszikus művében, A magyar irodalmi műveltség kezdeteiben nem véletlenül a magyar eredetmonda és az Attila-genealógia tárgyalása ihlette. Tanulmányunk szűk keretei nem alkalmasak a hun—magyar hagyomány teljes hazai irodalmi és történeti szempontú kutatástörténetének számbavételére, több tényező azonban mégis szükségessé teszi e kérdés újbóli rövid áttekintését. Véleményünk szerint a Nagy Sándor-hagyomány, s közelebbről a Nagy Sándor-történet (Historia de preliis Alexandri Magni) hazai elbeszélő forrásokra gyakorolt hatásának kimutatása — amit Borzsák István eredményeinek köszönhetünk² — alapjaiban változtatott a hazai Attila-kép értékelésén. Rámutatott az Attila-kép irodalmi forrásaira s arra a tényre, hogy ezek bizony nem egy elveszett Attila-ságára, hanem jórészt korábban nem azonosított, vagy nem jelentőségük szerint értékelt latin forrásokra vezethetők vissza. Úgy látjuk, hogy a tatárjárás hatása nem kevésbé alakítóan hatott a hazai Attila-hagyományra, megtörve bővülésének korábbi irányát, ami egyúttal bizonyosságul szolgál Macartney Kézairól és művéről vallott nézeteinek tarthatatlanságára is.

1. Fra' Paolino világhronikája és Macartney Kézai-problémája

Fra' Paolino történeti művei — a Historiarum epitome, a Chronologia magna és a Historia satyrica — a maguk teljességében még kiadatlanok.³ Valószínűleg erre nincs is túl nagy szükség, mivel túlnyomórészt ismert forrásokból vett hosszabb-rövidebb kivonatokból állnak. Mégis ma már Boccacciónál megértőbbek vagyunk, aki a Chronológiát „annalium laberintum”-nak nevezte, hozzátéve „vide hic manifeste, qualiter iste Venetus bergolus nullo modo respexit, quod dixerit”.⁴ A lesujtó vélemény az utóbbi években módosult, amikor a XIII—XIV. századi világhronikák szerkesztési gyakorlatát, a bennük való eligazodást

* Dolgozatunk a Spiritualità e lettere nella cultura italiana e ungherese del basso medioevo c. velencei konferencián (1990) elhangzott előadás bővített változata.

1 Horváth J.: A magyar irodalmi műveltség kezdetei. Bp., 1944. 41. o.

2 Borzsák I.: A Nagy Sándor-hagyomány Magyarországon. In: *Antik tanulmányok* 30, 1983., 4-7. o. Uő.: A Nagy Sándor-hagyomány Magyarországon. Bp., 1984. 15—22. o.

3 Fra' Paolino-ra 1. A. Ghinato: Fra' Paolino da Venezia OFM. Róma, 1951.; D. Franceschi: Fra' Paolino da Venezia OFM in Atti della Accademia d. sc. di Torino, 1963—64. 109—152. o. A műveiből kiadott részületekre: Muratori: *Antiquitates Italicae Medii Aevii*. t. IV. Milano, 1741. col. 949—1034.; W. Holtzmann: *Bruchstücke aus der Weltchronik des Minoriten Paulinus von Venedig* (I. Recension) Heft 1—2. Roma, 1927.; G. Golubovich: *Biblioteca bio-bibliografica della Terra sancta e dell'oriente francescano*. T. 2. Quaracchi-Firenze, 1913. 74—102. o.

4 Id. Cl. Scarpatti: Vincenzo di Beauvais e la letteratura italiana del trecento. In: *Italia medioevale e umanistica* 19, 1976. 129—130. o.; B. Vittore: Boccaccio e i Veneziani bergoli. In: *Lingua nostra* 3, 1941. 49-52. o.; A. E. Quaglio: Tra fonti e testo del „Filocolo”. In: *Giornale storico della letteratura italiana* 140, 1983. 489—513. o.

segítő tartalomjegyzékeket, a térképészeti tájékozódás segédeszközeit, s nem ezek adatainak forrásértékét vette a kutatás vizsgálat alá.⁵

Jelen dolgozatunkban az 1344 körül befejezett *Historia satyricá*t vizsgáljuk meg, gyakorlati okokból a bambergi Staatsbibliothekban őrzött kézirata alapján, bár tudjuk, hogy a többi kézírral való egybevetés esetleg még szolgálhat érdekes részmegfigyelésekkel.⁶ Annyi bizonyos, hogy a vizsgált kézirat a magyar történeti vonatkozású részleteket illetően megegyezik az Andreas Dandolo-féle krónika publikált kéziratával.⁷ Mint tudjuk ugyanis — s ez már a Dandolo-kiadás jegyzeteiből is kiderül — Dandolo egyik alapvető forrása éppen fra' Paolino műve volt. Fra' Paolino magyar történeti forrását, azaz Kézai Simon 1283 körül szerkesztett művét mindvégig szem előtt tartotta, s szűkszavú kivonatokban rögzítette a magyarok Árpád-kori történetének vázát. Nem véletlen, hogy legrészletesebben a magyarok első királya, Szent István uralkodását és a kereszténység eredetét, valamint a Kálmán magyar király idején Apuliába küldött magyar csapatok esetét örökítette meg.⁸ A magyar krónikából vett adatai mindvégig pontosak és helyesen értelmezettek.

Fra' Paolino világkrónikáját a magyar történetírás számára Eckhardt Sándor fedezte fel 1928-ban.⁹ Meggyőzően és helyesen állapította meg, hogy Paolino magyar és hun történeti ismereteinek jó részét Kézai Simon, IV. László magyar király klerikusa krónikájából merítette. Nem egyszerűen csak ismerte Kézai Simon művét, hanem annak egy, ma is ismert kéziratához igen közelálló változatából szó szerint vett át hosszú bekezdéseket, mondatokat. Már Eckhardt foglalkozott annak lehetőségével, hogy a kettőjük művei közötti kapcsolat nem közvetett-e, azaz Paolino nem a Kézai krónikájában szereplő hun történet egyik elveszett forrását használta-e? Eckhardt — helyesen — kategorikusan elvetette ezt a lehetőséget, mégis, Carlile Alymer Macartney könyveiben (1951, 1953), a középkori magyarországi történetírással foglalkozó eddig egyedüli idegen nyelven megjelent művekben, fra' Paolino krónikájának egy elveszett forrását tekinti — többek között — Kézai hun története mintájának.¹⁰ Macartney egyébként is szívesen feltételezett elveszett fokozatokat a krónikák történetének a rekonstrukciósakor, így Kézai esetében még másik három feltételezett forrással is számol. A kérdést úgy dönthetjük el, ha megnézzük, érdemes-e egyáltalán egy Kézai koránál, tehát az 1280-as éveknél sokkal korábbi és a Kézaiéhoz hasonló részletességű Hun-krónikában, vagy ahogyan Macartney hívja, „Attila-saga”-ban reménykednünk?

5 *Anna-Dorothee v. den Brincken*: „Die Nationes Christianorum Orientalium”. In: *Verständnis der lateinischen Historiographie von der Mitte des 12. bis in die zweite Hälfte des 14. Jhs.* Köln-Wien, 1973. 454–455. o.; *Uő*: *Tabula alphabetica. Von den Anfängen alphabetischer Registerarbeiten zu Geschichtswerken.* In: *Festschrift f. Hermann Heimpel.* Bd. 2. Göttingen, 1972. (Veröff. des Max-Planck-Inst. f. Gesch. 36/1 (2.) 912–914. o.); *Uő*: *Kartographische Quellen, Welt-, See- und Regionalkarten.* Turnhout, 1968. (Typologie . . . t. 51.) 29–30. o.

6 Bamberg, Staatsbibliothek, E III. 11. Jelenlegi jelzete Misc. Hist. 4/1. A kézirat többi részét nem kaptuk meg mikrofilmen. A további kéziratok eltérő variánsaira *Eckhardt Sándor* tett megjegyzést, amit még nem tudunk ellenőrizni: A pannóniai hun történet keletkezése. In: *Századok*, 61–62, 1927–8, 477. o.

7 Dandoloval való kapcsolatára: *Arnaldi, G.*: *Andrea Dandolo doge-cronista.* In: *La storiografia veneziana fino al secolo XVI. Aspetti e problemi.* (Ed. *Pertusi, A.*) Firenze, 1970. 181–188. o.

8 Kézai krónikájának kiadása: *Scriptores rerum Hungaricarum.* (Ed. *E. Szentpétery*) Bp., 1937. Vol. 1. 129–194. o. Kiadta *Domanovszky Sándor*.

9 L. a 6. jegyzetet.

10 *C. A. Macartney*: *Studies on the Earliest Hungarian Historical Sources VI–VII.* Oxford, 1951. 73–179. o., a hun történetre vonatkozó szövegrészletek kiadva a vatikáni kéziratból 180–184. o. *Uő*: *The Medieval Hungarian Historians. A Critical and Analytical Guide.* Cambridge, 1953. 89–108. o.

2. A hun—magyar hagyomány

A magyarországi írott hun hagyomány első emlékei az 1200 körül alkotó Anonymus krónikájában találhatók meg.¹¹ Szerény kezdet, 23-szor említi Attilát, de csak a következő rövid megállapításokat téve: — Attila a rómaiak ellenében foglalta el Pannoniát — Attila a magyar királyi dinasztia őse —, Árpád Attila jogán veszi birtokba Pannoniát — Attilát Isten ostorának nevezi (flagellum Dei) —, a hunok bevonulását 451-re teszi — a székhelyeket Attila népének tudja —, Buda várát (a mai Óbudát) a németek Attila városának (Etzilburg) hívják.¹²

A névtelen királyi jegyző rendkívül jól informált volt, a hazai szóbeli hagyományok és mondák, de egyúttal a külföldi klasszikus irodalmi művek alapos ismerőjének bizonyult krónikája alapján, s valószínűsíthető, hogy külföldi egyetemeken, olasz vagy francia iskolákban is megfordult. Semmi okunk nincs kételkedni abban, hogy Attilára, vagy a hunokra vonatkozó ismereteiből elhallgatott volna valamint. A magyar történelemhez semmiképpen sem kapcsolódó Trója- és Nagy Sándor-történetekből például számos idézetet, utalást, részletet szőtt bele művébe. Krónikája alapján megállapíthatjuk, hogy a magyarokkal csak Attilát hozta kapcsolatba, a hun nevet le sem írta. Ennek oka az, hogy kimondatlanul is azonosnak tekinti a hunokat és magyarokat, így találta az általa bizonyítottan forgatott kézikönyvben, Izidór Etimológiájában (IX, II,66), ahol a hunok a Nagy Sándor által a Kaukázusban elzárt szkíta népként szerepelnek. Ezt az elzárást a szkítákról szólva említi meg a Névtelen. Ez a jellegzetesség a magyar—hun hagyomány legállandóbb eleme, még Kézai hosszú és sokszorosára bővített művében is változatlanul így szerepel: „Huni sive Hungari” annak ellenére, hogy őnála már magyar és hun testvérnépek lesznek. A X. századtól állítottak ilyen külföldi források, de nem szükségszerűen kell ilyen korai időből származni a megállapításnak. Attila beillesztése az Árpádok családfájába már csak következtetés árán volt lehetséges, hiszen a totemisztikus állatöstől, a turul madártól való származás hagyománya idegenül állt szembe Attilával. Ezt a magyar—hun viszony pontos meghatá-

11 A hun—magyar hagyomány és a Kézai-krónika irodalmát nem ismertetjük, erre l. A magyar irodalomtörténet bibliográfiája 1772-ig. Bp., 1972. 181—182. o. Rövid áttekintése *Kulcsár P.*: La fondation de Venise dans l'histoire humaniste en Hongrie. In: Venezia e Ungheria nel Rinascimento. (Ed. V. Branca) Firenze, 1973. 353—358. o.; Itt utalunk *Tóth Zoltán* egy kéziratos, gondolatgazdag értekezésére „A Hun Krónika kialakulásának kérdéséhez” címmel. Lelőhelye: MTA Kézirattár Ms 5034/1. A kiváló hadtörténész érdeme, hogy felhívta a figyelmet a Knauz-krónika variánsaira, Laskai és Unrest szövegeire, a tatárjárás jelentőségére a hagyomány alakulásában, s hasonlóképpen jelentősek a hun történet évszámadataihoz fűzött megjegyzései. Hasznosítható megfigyeléseket tesz még *Bartoniek Emma* is kéziratos historiográfiai művében: MTA Kézirattár Ms 10645/1—11.

Anonymus krónikája: *Scriptores* (I. 6. jegyzet) vol. 1. 13—118. o. Az Attila-hagyomány legújabb áttekintései: *Williams, J.*: Etzel der reiche. Bern, 1981. (Europäische Hochschulschriften, Reihe I, Bd. 364. o.); *Corát, E.*: Attila-flagellum-Dei, Etzel, Attil. Zur Darstellung des Hunnenkönigs in Sage und Chronistik. Trieste, 1984. (In: Quaderni dell'Istituto di Filologia Germanica. Facoltà di lett. dell'Univ. di Trieste). Kifűnő magyar nyelvű összefoglalás *Eckhardt S.*: Attila a mondában. In: Attila és hunjai. (Szerk.: *Németh Gy.*) Bp., 1940. (reprint 1986) 143—216. o.

Boba Imre egyéni véleményére l. *Dux Boemorum and the Sclavi Nitrienses* in Anonymi Gesta Hungarorum. In: Ural-Altäische Jahrbücher (Ural-Altai Yearbook 60, 1988. 18. o.) *Uő*: One or Two „Athilas” in the Gesta of Anonymus Belae Regis? (megj. alatt). Anonymus krónikája: *Scriptores* (I. 8. jegyzet.) vol. 1. 13—118. o. (Kiad. *Jakubovich Emil*)

12 *Scriptores* vol. 1. 35, 40. Jellemző példája *Macartney* módszerének, amikor Attila városa fallal való körülvéését (Studies, VI—VII. 149. o.) *Sabellicus De vetustate Aquileiae* (Padova, c. 1462) vezet vissza, közvetetten pedig egy elveszett ősi Attila-történetre. Ezzel szemben minden jel arra mutat, hogy a Névtelen itt a XII. század közepi, általa többször is felhasználó Gesta Roderici-ből vette kölcsön a leírás: „multis et firmis edificiorum munitionibus rehedificavit, atque muro inexpugnabili undique cinxit, firmiterque illud construxit” egy, korábban a szaracénok által elpusztított várat. Gesta kiad. In: *Menéndez Pidal*: La España del Cid. Vol. 11. Madrid, 1969. 2. 921—971. o.

rozása csak még tovább kuszálta volna. Az ellentmondást talán némiképp magyarázza a XII. század végi udvari irodalmi élet sokszínűsége — Nagy Sándor, Attila, Szent László lovagkultusza együttes jelenléte —, s valószínűsíthető kapcsolódása az uralkodó — III. Béla — idealizált képének a megrajzolásához. Ezért válhatott elsődlegessé Attila dinasztiaához való viszonyának a hangsúlyozása, s másodlagossá a hun—magyar viszony.¹³

Bizonyos részletek azonban biztosan nem magyarországi forrásból származnak, így a 451-es évszám, amely a catalaunumi csata hiteles évadata és Attila „Isten ostora” jelzője. Bizonyos, hogy a névtelen szerző ott, ahol az előbbiekkal találkozott, azt is olvashatta, hogy Attila a hunok királya volt.

A „flagellum Dei” kifejezés leírásában Anonymust bizonyára az is támogatta, hogy — az általa nyilvánvalóan ismert — Szent István Nagyobb legendája a magyarokat tekinti az isteni akarat végrehajtójának: őket rendelte ugyanis „az örökkévalóság titkos terve korábban természetes lakóhelyükről napnyugati részekre a keresztények eltévelyedéseinek megbosszulására”. Innen már csak egy lépés, hogy a Névtelen krónikájában a pogány magyarokat a Szentlélek segítse a honfoglaláskori harcokban. A magyarországi Attila-hagyomány szempontjából lényeges, hogy olyan alapvető rokoni kapcsolatról hallgat, mint hogy a Budavár nevében szereplő Buda, Attila testvérével, Blédával azonos. A helynevek etimológiáit kedvelő Anonymus ezt semmi esetre sem mulasztotta volna el! Tud Budavár és Attila kapcsolatáról, de jellemző módon ezt az információt a németekre hátrítja, mint írja: a németek hívják Attila városának. Ez nem meglepő, hiszen a magyar történetíró működésével nagyjából egy időben szerkesztik meg a nem is olyan messzi bajor-osztrák vidéken a Nibelungenliedet.¹⁴

Figyelemreméltó, hogy tud Csabáról, de őt még nem hozza semmiféle rokoni kapcsolatba Attilával. Ellentmondással terhes, hogy Anonymus Attila népe visszamaradt részének tekinti a székelyeket. Ebből logikusan következne, hogy a magyarokkal egy népet alkotnak. Ez a következtetés azonban ellentmondott a szerző ismereteinek, miszerint a székelyek a törzsszövetség létrejötte után csatlakoztak a magyarokhoz, és Anonymus korában is észrevehetően őrizték jogi, katonai, társadalmi különállásukat. Állásfoglalásában kifejeződéhetett: a székelyek és magyarok között olyan a viszony, mint a hunok és magyarok között, tulajdonképpen azonosak (egy nyelvet beszélnek), mégis más a nevük és hagyányaik, mivel átmenetileg kiszakadtak a hun—magyar történelemből. A székelyek esete is bizonyítja Anonymus művében, hogy a kirá-

13 A XII. század végi magyarországi irodalmi életre Gerics J.: Krónikáink és a Szent László legenda szövegkapcsolatai. In: Középkori kútfőink kritikus kérdései. (Kiad. Horváth J. — Székely Gy.) Bp., 1974. 113—136. o. Hadrovics L.: A délszláv Nagy Sándor-regény és középkori irodalmunk. In: MTA I. Oszt. Közl. 16, 1965. 288—89. o.; legutóbb Szovák, K.: Szempont középkori elbeszélő irodalmunk kritikájához (Előadás az Okortudományi Társaság 1990. februári ülésén).

Jellemző, hogy Anonymusnál az Attila-hagyománynak — a kimutatható írott források nyomai ellenére is — orális jellege van, ezzel kapcsolatban az „audire” ige szerepel többször is, valamint egyszer a „fama volante” kifejezés. Attila és az Árpádok családi kapcsolatáról nyilván ő maga is így, hallomásból szerezhetett tudomást.

14 Hóman B.: Magyar történeti elemek a Nibelung éneken. In: Történetírás és forráskritika. Bp., 1938. 293—336. o.; Simon V. P.: A Nibelung ének magyar vonatkozásai. In: Századok 112, 1978. 271—325. o.; legutóbb Berczik, A.: Vermutliche ungarische Spuren im Nibelungenlied. In: Akten des V. Internationales Germanisten-Kongresses, Cambridge, 1975. (Ed. L. Forster—H. G. Roloff) (Jahrbuch für internationale Germanistik. Reihe A. II. Bern-Frankfurt. 1976.) 383—388. o. A magyarországi forrásokra Williams i. m. (11. jegyzet) 253—263. o. A Tihanyban tisztelt Szt. Anyos életírása révén is bővíthetett a hazai Attila-ismeret köre. (Birnbaum megfigyelése előadásában) 1. még Williams i. m. (11. jegyzet) 106—107. o.

lyi udvar ideológiai rendszerében a mitikus ős szerepében Attila és nem a hunok állottak, a szerző a székelyek kapcsán sem ejti ki a nevüket.¹⁵

Attila és a magyarok közti kapcsolat természetesen már Anonymus működése előtt is dokumentálható. Így 1071-ben I. András magyar király özvegye a német krónikások szerint Attila kardját ajándékozta a bajor hercegnek.¹⁶ Ugyanennek a hercegnek a seregében tartózkodott 1063-ban a bambergi püspök, Gunther, akiről feljegyezték, hogy Szent Ágoston és Szent Gergely műveinek tanulmányozása helyett Attila alakja foglalkoztatta.¹⁷ Budavár és Attila várának első feljegyzett azonosítása 1189-ből származik, amikor Barbarossa Frigyes keresztztesével átvonult Magyarországon. Az 1189-es adat fényesen igazolja Anonymus megjegyzését a német Buda váráról való vélekedéséről.¹⁸ (Az azonosítás alapja az óbudai, aquincumi római romok voltak.) Attila nevének az ismeretét igazolják az oklevelekben a feltűnő magyarországi helynevek, így az első 1138-ban.¹⁹ A magyar tudósok régóta vitatkoznak azon, hogy az Attila- és a hun-hagyomány a magyarok régtől megőrzött öröksége, vagy külföldi források alapján beszivárgott, másodlagosan szerzett ismerete-e.²⁰ Témánkat e vita eredménye nem érinti, annyit azonban megállapíthatunk, hogy Anonymus krónikája az első szilárd és megbízhatóan datált magyarországi elbeszélő forrásunk, amely magyar Attila-hagyományról tanúskodik. A királyi jegyző sorai szerint 1200 körül a magyar királyok legalább akkora büszkeséggel emlegették őseik között Attilát, mint az 1083-ban és 1192-ben szentté avatott királyi elődeiket, s tudomásul vették a tényt, hogy ők is Attila ágyékából származnak.

A hun—magyar hagyomány alakulása szempontjából érdekes Spalatói Tamás Spalatói krónikája (*Historia Salonitana*) a XII. század 60-as éveiből, azaz még Kézai Simon klasszikus hun történetének írásba foglalása előtt.²¹ A szerző gyakorlatilag az anonymusi krónika szintjén áll, tud a hun és magyar azonosságról — ő ezt ki is mondja, szemben Anonymussal —, tud Pannónia elfoglalásáról a rómaiak ellenében, s említi Attila nevét, igaz nem királyként, hanem csak vezérként (*dux*).

Csak egy rövid kitérő keretében utalunk egy nehezen értelmezhető és ropant zavaros forrásra, a XIII. század első évtizedeiben keletkezett ún. Lengyel—magyar krónikára. Témánkkal kapcsolatos említéseiben azonban szorosan kötődik az előbb említett csoporthoz: nem ismeri a hun nevet, Attila nevéhez kapcsolja Pannónia elfoglalását, az Árpádokat Attila ivadékainak tartja, nevezetesen Gézát, Szent István apját, Attila dédunokájának. Ugyanakkor elsőként tesz kísérletet arra, hogy az európai Attila-irodalom egyes elemeit (*Vita*

15 Általában I. Györffy Gy.: A székelyek eredete és településük története. In: Erdély és népei. (Szerk. Mályusz E.) Bp., 1941. 35—86. o. A székelyek nevének emlegetése egyúttal arra is bizonyíték, hogy ekkorra már kialakult — még ha kidolgozatlanul is — egy székely-hun hagyomány.

16 Lambertus *Hersfeldensis*: *Annales*. In: MGH SS V. (185.)

17 „semper ille Attalam, semper Amalungum et cetera id genus portare tractat” idézi W. Wattenbach—R. Holtzmann: *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter*. (Ed. Fr. — J. Schmale) Darmstadt, 1978. 480. o.

18 Arnold von Lübeck: *Chronica Slavorum*. In: MGH SS XXI. (171.)

19 L. Szentpétery I.: *Regesta regum stirpis Arpadianae criticodiplomatica*. Vol. 1. Bp., 1923. 22—23. o.

20 Az újabb tanulmányok közül másodlagos hagyománynak tekinti Kristó GY.: Volt-e a magyaroknak ősi hun hagyományuk? In: *Tanulmányok az Árpád-korról*. Bp., 1983. 313—329. o. A hagyomány ősisége mellett Kulcsár P.: A magyar ősmonda Anonymus előtt. In: *Irodalomtörténeti Közlemények* 91—92, 1987—88. 523—533. o.; legújabban Várady L.: *Revision des Ungarn-Image von Konstantions Porphyrogenetos*. In: *Byzantinische Zeitschrift* 82, 1989. 37—38., 55. o. (Erre a tanulmányra G. Sílagi hívta fel figyelmünket, amit itt köszönünk meg.)

21 Thomas *Archidiaconus*: *Historia Salonitana*. (Ed. Fr. Rački) *Monumenta spectantia historiam Slavorum merid.* SS III. Zagreb, 1894.

Ursulae, Attila hódításai, köztük Velence elleni felvonulása), valamint a Nagy Sándor-történet némely elemét a hun—magyar hagyományba beillesse.²²

Jó okunk van feltételezni, hogy az anonymusi csoport és Kézai munkájának keletkezése között a hun—magyar hagyomány fokozatos bővülésen, gazdagodáson ment át. Ennek ösztönzője a külföldi, nem magyar krónikák hunokkal kapcsolatos adataiban, illetve a német ösztönzésre felgyorsult magyarországi hun mondaképződésben lehetett. A hagyomány bővül évszámaiban, s szereplőkkel népesedik be. Igazuk lehet azoknak a történészeknek, akik ezt a fokozatot az ún. Knauz-krónikában, főleg annak müncheni és bécsi kézírataiban vélik fellelni, annak ellenére, hogy annak írásba foglalása jóval későbbi a Kézai-krónikáénál. Megjelenik a 445-ös évszám, azaz Bléda halálának a forrásokban szereplő éve, mint Attila királlyá tételének időpontja. A hun honfoglalás évadatát pedig ehhez mérten szabja meg 417-ben. Nyilvánvalóan az anonymusi magyar honfoglalástörténet mintájára Attila vezértársakat kap, a magyarországi földrajzi nevekből képzett Kevét, Budát s további hármat. A 3 közül Kadisa Anonymus művében az anyaországtól elszakadt magyarokat megszemélyesítő Szovárd testvére. A vezérek közé emeléséhez talán ösztönzésül szolgálhatott a magyar királyi udvar által támogatott domonkos expedíció sikere a keleten maradt töredék magyarság felderítésére 1235—36-ban.²³ Laskai Osvát XV. századi ferences hitszónok Szent István-prédikációjában meglehet — persze nem is bizonyítható — joggal említ csak 3 hun vezért (Attila, Keve, Buda), talán utalva arra, hogy a korai fázisban csak 3 hun vezérrel számolhatunk.²⁴ Az Attila név sajátosan magyar Ethele alakját sem ismerte Anonymus és Spalatói Tamás, de még a Knauz-krónika is felváltva használja a két névváltozatot. (Ethele alakot — tudunkkal — nem ismernek a nem magyar források.) A hagyomány lényeges bővülése, hogy a Knauz-krónikában Attilának már két fia is megjelenik: Aladár és Csaba. Anonymusnál Csaba is az elszakadt magyarság képviselője, így hangsúlyos itteni szereplését éppúgy az 1230-as évek domonkos missziói tehették indokolttá. Anonymus őszinteségét illetően nem lehetnek kétségeink, amennyiben tudott volna Csaba és Attila rokonságáról, akkor Csaba nevét nem a „bolond, ostoba” jelentésű görög szóból magyarázta volna. Csaba nélkül nincsen Aladár — fogalmazza meg szellemesen Tóth Zoltán.²⁵ Valóban, Csaba koholt személye tette indokolttá a forrásokban megőrzött Aldrián személyének bevonását a magyar hagyományba. Az ő nevéből képzett Aladár utódok nélküli elhunytával válhatott Csaba Attila örökösévé, s Csaba nevével a krónikák egyúttal egy azonosított névhez jut az Attila és az Árpádok közötti — Anonymusnál még üresen tátongó — nemzedéktáblán.

22 *Chronicon Hungarico—Polonicum*. (Ed. J. Deér) In: *Scriptores* (8. jegyzet) 2. 289—320. o.; Legutolsó kiadója *Karácsonyi B.* In: *Acta Univ. Szeged, de József A. nom. Acta Historica*, t. 26. Szeged, 1969. Jellemző az Attila-hagyomány bővülésére, hogy a Nagy Sándor történetéből vett idézet („Hic autem Alexander nihil aliud optat facere nisi ire preliando et subiugando sibi gentes et conquirendo sibi nomen et victoriam”) Anonymusnál (*Scriptores*, vol. 1. 91. o.) még a magyarok jellemzését szolgálja, míg a Magyar—lengyel krónikában (uo. vol. 2. 300. o.) már Attiláét. A két krónika meggyőzően bizonyítja a Nagy Sándor-történet 1200 körüli hazai használatát, továbbá összetéveszti Udine alapítását Aquileiáéval.

23 *Chronicon Knauzianum*. (Ed. *Bartóinek E.*) uo. 321—346. o.

24 *Laskai Osvát*: *Sermones de sanctis...* Biga salutis intitulasi. Hagenaw, 1502. Nr. 76.

25 *Tóth Z.*: i. m. (14. jegyzet)

3. A tatárjárás hatása

A hun—magyar hagyomány alakulásának — véleményünk szerint is — meghatározó eseménye volt a Magyarországot sújtó 1241—42-es tatár hadjárat.²⁶ A tatárok borzalmas pusztítást végezve, kis híján a magyar királyi családot is fogságba ejtették. A királyi udvarnak minden oka meg volt rá, hogy végérvényesen kitagadja Attilát a családfájáról. Attila és a tatárok közötti asszociáció hasonló módon mehetett végbe, mint amikor Észak-Itáliában a X., majd később a XIV. században a magyar hadjáratok hatására a hunokat a magyarokkal azonosították, vagy ahogy a XVI—XVII. századi török portyázások a délnémet közvéleményben a X. századi magyar kalandozások emlékét idézték fel. A pogány hunok és tatárok azonosítására számos támpontunk van. Így egy itáliai Attila-történetben válnak a tatárok a hun király népévé, vagy egy XIV. század eleji kéziratban egy hun történetet másoltak be, Plano Carpini útleírása és IV. Béla tatárokhoz küldött követének jelentése után, nyilván összetartozónak érezvén a két témát.²⁷ Az udvari szemlélet megváltozását legjobban IV. Bélának egy IV. Ince pápához intézet leveléből tudjuk nyomon követni. (1247. nov. 11.)²⁸ E levél a nyugati hatalmasságokhoz küldött segélykérő levelek sorába illeszkedik. A keresztény hit és az európai civilizáció védelmezésére hivatkozó levelek és Isten ostroma, Attila között már áthidalhatatlan a távolság. A tatárjárás előtt a magyar király által az országba behívott, majd később letelepített kunoknak is szemére veti: „ó fájdalom, ma pogányokkal védelmezzük országunkat és pogányokkal verjük le az egyházhoz hűtleneket.” Majd kifejti a tatárok és Attila közötti hasonlóságot: „Ha ezt a területet a tatárok birtokba vennék, ami nehogy bekövetkezzék, kitárulna előttük a kapu más katolikus hitű vidékek felé... Álljon itt például Attila, aki keletről jöve a Nyugat leigázására, mindenekelőtt Magyarország közepén állította fel székhelyét...” Talán nem véletlen, hogy itt jelenik meg először az Attila és a hasonló nevű vandál király Totila azonosítása, ami egyébként az európai forrásokban sem ismeretlen, s majd Kézai Simon fog tiltakozni ellene.

A tatárjárás jelenti azt a határt, amin túl Attila alakja elveszti korábbi egyeduralgató szerepét a hun—magyar hagyományban a hátralévő Árpádok uralkodása alatt. Kézai krónikájában részben emiatt bővül, teljesebb ki a most már kimondottan hun—magyar mondakör, részben pedig azért, mert IV. László király uralkodása alatt — akinek beceneve a kun volt — Magyarországon is-

²⁶ Uo. A tatárjárás szerepét a hagyomány alakulásában legutóbb M. D. Birnbaum hangsúlyozta: Mattia Corvino, il „flagellum Dei” dell’epoca del Rinascimento. In: Rivista di studi ungheresi 1989. n. 4. 69—70. o., továbbá I. a megjelenés alatt álló tanulmánykötetet: Attila: The Man and His Image. (Ed. M. D. Birnbaum — F. Baum) (A University of California „Attila” konferenciájának anyaga.)

²⁷ Magyarok és hunok azonosítása: A. Carlie — G. Fedalto: *Le origini di Venezia. Bologna*, 1978. (Il mondo medievale. Studi di storia e storiogr. Sez. d. st. bizantina e slava, t. 1.) 81., 100—103. o.; Veszprémy L.: A Lech-mezei csata ábrázolása a törökellenes képzőművészetben. In: *Tarsoly*, 1987—88. 3—4. o.; A kéziratra: N. van Werveke: Catalogue descriptif des manuscrits de la Bibliothèque de Luxembourg, Luxembourg, 1894. 244—246. o. Nr. 110.

²⁸ Szentpétery I.: Regesta regum (19. jegyzet) Nr. 934., datálják 1250-re, 1253-ra és 1254-re is. (Ford.: Gy. Ruitz I.) In: A tatárjárás emlékezete. (Szerk.: Katona T.) 341—344. o. Már IV. Béla tatárokhoz küldött követének jelenlétében (1247—48) a tatárokat a világ pörölyeként emlegeti (malleus orbis). (Kiad.: N. van Werveke) i. m. (27. jegyzet), (ford.: Györffy Gy.) In: Julianus barát és Napkelet felfedezése. Bp., 1986. (Szerk.: Györffy Gy.) 199—200. o. Fontos Marosi E. megjegyzése, miszerint a levélben említett Heraclius-győzelemhez a kereszttereklyének a perzsa királytól való visszaszerzése kapcsolódott. (*Ars Hungarica* 18, 1990. 182. o.) Freisingi Ottó krónikáját (V, 9.) v. ö. Bezzota. G.: Die Mongolen in abendländischer Sicht (1220—1270). Bern—München, 1974. 186. o. A levélhez I. még Senga T.: IV. Béla külpolitikája és IV. Ince pápához intézett „tatár-levele”. In: *Századok* 121, 1987. 584—612. o.

mét megerősödött a bevándorolt pogány népelemek befolyása a királyi udvarban. Ez utóbbi jelenség ellenére sem került vissza Attila az Árpádok ősei közé. A változás tudomásul vétele persze külföldön lassabban ment, így a IV. Béla halálakor Csehországba menekült lányánál lévő kincsekkel kapcsolatban a német krónikás az Attila óta gyűjtött kincstárról tud.²⁹ De Kun László idején változatlanul támadható volt Attila személye. Lehet, hogy éppen Kézai krónikája elleni tiltakozásként, Szent István verses históriájában szembeállítják a magyarok első szent királyát és Attilát:³⁰ „Míg Attila állt fölötte (a magyar nép egyedül a zsarnok igáját nyögte) ész nélkül és hitetlenül”. Attila veszi magára a pogány hunok minden bűnét.

Az Árpádok alatt Kézai Simon krónikája a hun—magyar hagyomány végleges kidolgozása, s egyúttal egy olyan kompiláció jön létre, amelyen a XIV. és XV. századi átdolgozók is csak kevésbé módosítanak, inkább csak észlelik a kidolgozás elnagyoltsága által okozott ellentmondásokat, s ezeket feloldandó, mint ez a középkorban oly gyakori, csak még továbbiakkal terhelik meg a Kézai-alapszöveget.

A hun—magyar hagyomány tatárjárás utáni legteljesebb és legrészletesebb megfogalmazása található a Kézai-krónikában. A korábbi kutatók joggal hívták fel a figyelmet arra, hogy belső ellentmondásai arra utalnak: a nála rögzített anyagnak lehettek mára elveszett fejlődési fokozatai. Az ellentmondások ugyanakkor annak is a bizonyítékai lehetnek, hogy Kézainak nem állt rendelkezésére egy előtte már részleteiben kidolgozott mondanó, neki magának kellett a töredékeket, építőmesterhez illően, összeállítania.³¹ Elég, ha arra utalunk, hogy a hun történet évszámai nála mennyire hiányosak, műve belső szerkezete azonban a hiányzókat is feltételezi. Mégis, a reánk maradt változat szerzőségét Kézainak tulajdonító felfogást komoly érvek támogatják. Kézai krónikájának — bármily furcsán is hangzik — nem a hunokra vonatkozó része jelenti a lényegét, hanem a magyar társadalom, a társadalmi hierarchia létrejöttére vonatkozó jogtörténeti fejtegetései. Az általa képviselt ún. *communitas nobilium*-teória lényege, korabeli jogtörténeti háttere jól ismert Gerics József és Szücs Jenő tanulmányai nyomán.³² A hun történet itt már nem több, mint a szerző eszmetörténeti mutatványához szolgáló kelléktár. Kézai itáliai és francia földi tanulmányútjai során alaposan megismerte az Attilára és a hunokra vonatkozó forrásokat és bőven merített belőlük.³³ Lényegi mondanivalójának forrásul mégis a római és a kánonjog, illetve az aquileiai patriarchatus korabeli államszervezete szolgált. Művében Attila természetesen sokat szerepel, amit az a tény is indokol, hogy az Attila-irodalomban általában nem léteznek „igazi” hun hősök. Sőt, Attila leírása Kézainál megőrzi az elsősorban a német irodalomra jellemző pozitív vonásokat, az ún. „Etsel der riche” képet.

29 *Continuatio Vindobonensis*, a. 1276 „que a tempore regis Ungarie Attilie... fuerant conseruata”. In: MGH SS IX. 708. Idézi: *Pauler Gy.*: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt. 2. Bp., 1899². 281., 539. o.

30 *Mezey L.*: Szent István XIII. századi verses históriája. In: *Irodalom- és művelődéstörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. Bp., 1988. (Eötvös-füzetek, XI.) 5—14. o. (Ford.: *Weöres S.*) In: *A magyar középkor irodalma*. (Szerk.: *V. Kovács S.*) Bp., 1984. 838—843. o.

31 *Domanovszky S.*: Attilától Árpádig. Adalék krónikáink kritikájához. In: *Emlékkönyv Melich János hetvenedik születésnapjára*. Bp., 1942. 55—65. o.

32 *Szücs J.*: Társadalomtörténet, politikai teória és történetiszemlélet Kézai Gesta Hungarorumában. In: *Nemzet és történelem*. Bp., 1984. 2. 413—556. o., (*Századok* 107, 1973. 569—643., 823—878. o.); *Gerics J.*: Adalékok a Kézai-krónika problémáinak megoldásához. In: *Annales Univ. Sc. Budapest. de R. Eötvös, Sect. Hist. I*, 1957.; *Uő*: A korai rendiség Európában és Magyarországon. Bp., 1987. 250—264. o.

33 *Szücs J.*: i. m.; *J. Williams*: i. m. (11. jegyzet.)

Attila személyének a térvesztése ugyanakkor annyira nyilvánvaló, hogy a hat hun kapitány sorában már csak a negyedik. Még árulkodóbb, hogy Attila véreből most már nem az Árpádok, hanem csak egy előkelő magyar nemzetség, az Abák elődei (Ed és Edemén) erednek. Ez a tény látszólag az Abák sikereként is értékelhető lenne, ám sokkal inkább arról van szó, hogy a jóhírében megtépzott Attilának nem juthatott előkelőbb utód. Maga Kézai sem képzelhette másként, hiszen Csabát, az Abák őst a nála dehonesztáló „keverék” jelzővel látja el. Hasonló az eljárás, mint Anonymusnál a székelyek Attilához kapcsolásakor, mivel itt is szerepet játszhatott a magyaroktól való etnikai különállás tudata, jelen esetben az Abáké.³⁴ (A XIV. századi krónikaszerkesztés helyezi majd csak Attilát vissza az Árpádok családfájára.)

Az Attila-, illetve hun—magyar hagyomány Anonymustól Kézaiig terjedő íve — most nem beszélve a humanizmus-kori fejleményekről — egyáltalán nem mesterséges. A kutatás már bizonyította, hogy Kézai alaposan kiaknázta a Névtelen művét, az ott található Attilára vonatkozó megjegyzéseket pedig különösen megszívlelte.³⁵ A mű célja mindkét esetben ugyazaz: jogtörténeti érveléssel magyarázatát nyújtani a magyar társadalom, a nemesi társadalom keletkezésének, az alattvalók és a király viszonyának, a jogoknak és kötelezettségeknek. E szándék Kézai esetében világosabb, a Névtelen esetében ezt már kevesebben hangsúlyozták, köztük a leghatározottabban Fritz Kern.³⁶ Kézai művében így nyeri vissza Attila „elveszített” hun királyi címét, amit még Anonymus elismert. A párhuzam teljes lesz, Kézainál a hun vezérek úgy választják meg Attilát királlyá, miként a Névtelennél a magyar vezérek Árpádot, akitől nála a későbbi királyi intézményhez egyenes út vezet. Az Anonymus és Kézai közötti forrásokban Attilát vezérré degradáló szemlélet alapja lehet az első keresztény király, István elsőségét megóvni akaró szándék, de lehet, hogy ebben is a tatár pusztítás következményét kell látnunk.³⁷

A hun—magyar hagyomány töredezettségét, fokozatos bővülését mutatják a különböző szövegekben felmerült évszámok. Anonymus 451. éve feledésbe merült, s helyét a pannóniai hun foglalás időpontjaként a 417-es év foglalja el, amelyet a nem magyar eredetű 445-ös adat egészít ki. Ezeket több forrás, így a Knauz-krónika töredéke, a kései Laskai Osvát és a hasonlóképpen XV. századi Jakob Unrest töredékei őrizték meg.³⁸ Kézainak, ha mind a hun mind a magyar foglalást évhez akarja kötni, választania kellett, mivel a 400-as és 800-as évek között kitöltetlen űr tátong, ami fölött a Névtelen még nagyvonalúan átsiklott. Így Kézai kézirata a magyar honfoglalást tette 872-re — nem is tévedve túl sokat, a hun bevonulást pedig 700-ra. Szövegéből is kiderül, Attila unokája már a magyar honfoglalás résztvevője. A 872 és 700 különbségéből adódó 172-es számból pedig a 72 feltételezi a 445 és 417 adatok ismeretét, kiegészítve Attila feltételezett 44 éves uralkodásának tartamával.³⁹

³⁴ Az Abák beillesztése az Attila-családfába is korjelző értékű, s Kun László korára utal. Horváth J.: A hun-történet és szerzője. In: *Irodalomtörténeti közlemények* 67, 1963. 448. o.

³⁵ Kézai Anonymus-használatát meggyőzően bizonyította Györffy Gy.: *Krónikáink és a magyar őstörténet*. Bp., 1948. 137—151. o.

³⁶ Kern, F.: *Gottesgnadentum und Widerstandsrecht im früheren Mittelalter*. Leipzig, 1914. 370—371. o., ehhez 1. még *Schramm, P. E.*: *Der König von Navarra (1035—1512)*. In: *Zeitschrift für Rechtsgeschichte*. Germ. Abt. 68, 1951. 150—158. o.; *Gerics J.*: A korai rendiség (32. jegyzet) 251. o.

³⁷ Tóth Z.: i. m.

³⁸ *Jakob Unrests* Ungarische Chronik. (Kiad.: A. Armbruster) In: *Revue Roumaine d'histoire*. 13, 1974. 473—508. o.

³⁹ Tóth Z.: i. m.

Áttekintésünk után határozott nemmel válaszolhatunk arra a kérdésre, hogy kereshetjük-e Paolino hunokra vonatkozó szövegében a magyar hun-történet egy elveszett forrását. Kézai, aki maga velencei forrást is hasznosított művéhez, olyan eredetien gyúrta egybe a hunok fiktív és valós adatait, kiegészítve a lassan formálódó helyi magyarországi híryanaggal, hogy vonzó mintát kínált fra' Paolino számára. Perdöntő továbbá annak a ténynek a rögzítése, hogy a velencei világkrónika szerzője a magyar történetre vonatkozó részleteket is Kézaitól merítette, mégpedig a fennmaradt és azonosítható szövegvariánsokat követve. Az észak-itáliai ferencesekre vonatkozó adatgyűjtés publikálása után, ahol számos magyarországi rendtaggal találkozhatunk, semmi meglepőt nem találhatunk Kézai művének ismeretében.⁴⁰ A fra' Paolino-mű mesterségesen kellett rejtélyét véglegesen csak a hun és magyar vonatkozású helyek kritikai kiadása oszlathatja majd el.

4. Összefoglalás

Megállapíthatjuk, hogy fra' Paolino művében nem kereshetjük a Kézai Simon krónikájánál régebbi, attól különböző magyarországi forrásokat. Ezt ugyanis a magyar—hun hagyomány vázolt fejlődése nem indokolja. Az 1300 előtti hagyománykör tulajdonképpen csak Anonymus és a tatárjárás között fejlődhetett töretlenül, akkor még egyértelműen Attila alakjához kapcsolódva. A szívósan élő hun—magyar azonosságtudat, amit a keleten maradt magyarokhoz tett julianusi utazás eredményei is erősíthettek, túlélte a tatárok okozta sokkhatást. A következő négy évtized alatt Kézai művéig Attila szerepét a hunok vették át, s bővült a hagyomány, elsősorban a nem magyar történeti források alapján. Az ami sajátosan magyar benne, bizony elég szerény: néhány magyarországi helység neve, ahol római romok maradtak meg, s néhány helynévből képzett személynév. Feltételezhetjük, hogy a tatár pusztítás keserű epizódja nélkül a magyarországi hagyomány is a németföldihez hasonló irányban fejlődött volna — de legalábbis elérte volna az észak-itáliai érdeklődés mértékét — jócskán bővült volna epikus elemekkel, s szervezettebben kapcsolódott volna a mondák szintjén a „valódi” magyar történelemhez.

⁴⁰ Archivio Sartori. Documenti di storia e arte francescana. Vol. 2/2. La provincia del Santo dei Fratri Minori Conv. (Ed. P. G. Luisetto OFM) Padova, 1986.

László Veszprémy

THE DEVELOPMENT OF THE HUNNISH-HUNGARIAN TRADITION AND THE MONGOL INVASION

Summary

The development of the Hunnish-Hungarian tradition is one of the most problematic questions in the history of the Hungarian literature and in the historical researches. Some experts supposed that the Hunnish history in Kézai had already been created, in a form very similar to that of his, a long time before his chronicle has been completed. E. g. C. A. Macartney thought that the source of Kézai was a supposed antecedent of the World Chronicle of the Venetian Fra' Paolino. Accepting the disbelief of Sándor Eckhardt in connection with the attitude of Macartney (1928) this study states that the only source of Fra' Paolino was just the Chronicle of Kézai. To prove this the author reviews the history of the Hungarian-Hunnish tradition from the 11th century to the Chronicle of Kézai and directs the attention to the effects of the 1241—1242 Mongol Invasion upon the development of the tradition. When Anonymus had put down the tradition in writing in 1200 it has been connected with Attila yet; however, as a result of the raid of the Mongols, the House of Árpád outcasted Attila from among its ancestors and the memory of the Hunnish king was thrown a shadow on.

László Veszprémy

LA FORMATION DE LA TRADITION HUNNIQUE-HONGROISE ET L'INVASION TARTARE

Résumé

Une des questions les plus discutées des recherches historiques et d'histoire littéraire en Hongrie est la formation de la tradition hunnique-hongroise. Plusieurs personnes supposaient que l'histoire des Huns gardée chez Kézai s'était formée déjà avant Kézai dans une forme semblable à la sienne. Ainsi, C. A. Macartney a pensé que la source de Kézai pouvait être l'antécédent supposé de la chronique du monde de fra'Paolino de Venise (cela a été contesté déjà avant lui, en 1928 par Sándor Eckhardt, à juste titre). Selon cet essai aussi la seule source de Paolino a été la chronique de Kézai. Pour prouver cette hypothèse, l'essai donne un aperçu de la tradition hunnique-hongroise du XIe siècle jusqu'à la chronique de Kézai et attire l'attention sur le rôle décisif de l'invasion destructrice tartare en Hongrie (1241—1242) dans la formation de cette tradition. La tradition écrite pour la première fois par Anonymus vers 1200 a été reliée au personnage d'Attila, et plus tard, sans doute, autour de sa personnalité se serait formée une vaste épopée d'Attila. Mais à cause de la destruction des Tartares, les Arpadiens ont retranché Attila de leurs ancêtres, et sa personnalité a été reléguée au second plan.

László Veszprémy

ДIE GESCHICHTE DER HUNNISCH-UNGARISCHEN ÜBERLIEFERUNG UND DER MONGOLENEINFALL

Resümee

Eine der umstrittensten Fragen der literaturhistorischen und historischen Forschungen in Ungarn ist die Geschichte der hunnisch-ungarischen Überlieferung. Es wurde von mehreren angenommen, daß die von Kézai festgehaltene hunnische Erzählung bereits viel früher in einer ähnlichen Form entstanden sei. So meinte C. A. Macartney Kézais Quelle in der vorausgesetzten Urfassung der Weltchronik des Venezianer fra' Paolino gefunden zu haben, was jedoch von Sándor Eckhardt bereits früher im Jahre 1928 mit Recht bestritten wurde. Auch der vorliegenden Studie zufolge war die Chronik von Kézai Paolinos einzige Quelle. Um dies zu beweisen, überblickt der Verfasser die Geschichte der ungarisch-hunnischen Überlieferung vom 11. Jahrhundert bis zu Kézais Chronik und macht auf die entscheidende Auswirkung des verheerenden ungarischen Feldzuges der Mongolen (1241/1242) auf die weitere Geschichte dieser Überlieferung aufmerksam. Als sie gegen 1200 das erstmalig von Anonymus schriftlich niedergelegt wurde, knüpfte sie sich noch an die Person von Attila (Etzel), und wahrscheinlich hätte sich auch ein umfangreicheres Epos um seine Gestalt entwickelt. Aber die Arpaden stießen Attila wegen der durch die Mongolen angerichteten Verheerung aus der Reihe ihrer Vorfahren aus, so geriet seine Gestalt in den Hintergrund

Ласло Веспреми

ФОРМИРОВАНИЕ ГУННО-ВЕНГЕРСКОЙ ТРАДИЦИИ И ТАТАРСКОЕ НАШЕСТВИЕ

Резюме

Одним из наиболее спорных вопросов венгерской историографии и исторических исследований является складывание гунно-венгерской традиции. Многие ученые предполагали, что сохранившаяся у историка Кезаи история гуннов существовала уже гораздо раньше в аналогичной с ним форме. Так С. А. Макартни в его предпологаемом предисловии к мировой хронике венецианца фра' Паолино считал, что он нашел источник Кезаи, (что уже в 1928 году Шандор Экхардт справедливо взял под сомнение). Согласно и настоящему исследованию единственным источником Паолино была хроника Кезаи. В доказательство этого исследователь делает обзор венгеро-гуннской традиции начиная с XI века до хроники Кезаи и обращает внимание на решающую роль опустошительного военного похода татар на Венгрию в формировании традиции. Впервые изложенная примерно в 1200 году письменно Анонимным писателем традиция связывалась еще с личностью Атиллы, и, очевидно, что именно вокруг его фигуры сформировался бы наиболее пространный эпос Атиллы. Однако из-за нашествия татар династия Арпадов исключила из числа своих предков Атиллу, и таким образом его личность отошла на задний план.